

ՍԱՀՄԱՆԱԳՐԱԿԱՆ ԱԽՏՈՐՈՇՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՍԱՀՄԱՆԱԳՐԱԿԱՆ ՄՇՏԱԳԻՏԱՐԿՄԱՆ ՏԵՄԱԿ

Սահմանադրականությունը պահանջում է իրական ժողովրդավարական քաղաքական համակարգ, որը գործում է սահմանադրության համաձայն զարգացած սահմանադրական լուծումների շրջանակում: Այսպիսի քաղաքական համակարգերում պետական իշխանությունը կաշկանդված է ընտրողների վստահությամբ, հետևաբար, այն պետք է պատասխանատու լինի ժողովրդի առջև: Այն առաջացնում է պետության պոզիտիվ պարտականություն իր լիազորությունների ուժով ապահովել սահմանադրության գերակայությանը և վերջինիս պրակտիկ իրացվելիությունը¹:

Կարևոր է նշել, որ սահմանադրության գերակայության մասին բարձրաձայնողներն են հիմնականում իրավագետները², և վերջիններիս առջև առաջացող հիմնական խնդիրն է՝ պահանջել իշխանությունից գործել սահմանադրության շրջանակում, քանի որ քաղաքական գործիչները կարող են հակված լինել ընդունել այնպիսի կարգավորումներ, որոնք ոչ միշտ են համապատասխանում սահմանադրությանը: Մյուս կողմից սահմանադրականությունը կարող է քննադատվել որպես անիրական քաղաքականության վերջին խոստում³:

Իրավունքի գերակայության սկզբունքը սահմանադրականության կարևորագույն պահանջներից է: Իշխանությունների բաժանման սկզբունքի հետ միասին դրանք կազմում են կատարյալ սահմանադրականության գաղափար սահմանադրական նորմի և հիմնարար սկզբունքների համադրության ներքո, որտեղ մարդիկ կգիտակցեն, որ իրենց գոյը կանոնակարգում է ոչ թե իշխանությունը,

այլ հիմնարար սահմանադրական նորմերը: Այն պահանջում է ինչպես սահմանադրության, այնպես էլ ամբողջ իրավական համակարգի նկատմամբ հարգանքի ձևավորման և վստահության արմատավորմանը⁴:

Սահմանադրական մշտադիտարկման համակարգը տեսականորեն պարունակում է իր սուբյեկտային կազմը, որոնք ամրագրում են մշտադիտարկման հիմնական ուղղությունները, ստանում են որոշակի պարտականությունների և իրագործման եղանակներ:

Սահմանադրական մշտադիտարկման սուբյեկտներ են՝

- քաղաքացիական հասարակությունը,
- պետության գլուխը,
- սահմանադրական վերահսկողության մարմինը,
- օրենսդիր մարմինը,
- գործադիր մարմինը,
- ընդհանուր իրավասության դատարանները,
- պետական այլ մարմիններ:

Նշված համակարգում բոլոր սուբյեկտները պետք է ստանձնեն հնարավոր միջոցներ իրականացնելու համար իրենց առջև դրանց նպատակները:

Սահմանադրությամբ կարգավորվող հասարակական հարաբերությունների կարևորությունը, սահմանադրական նորմերի գերակայության անհրաժեշտությունը պահանջում են հատուկ իրավական պաշտպանություն: Այդ պաշտպանությունն ուղղված է հասարակական և պետական կարգի, անձի կարգավիճակի իրավական կայունության, սահմանադրական նորմերի անվերապահելի կա-

տարումը բոլոր հասցեատերերի կողմից՝ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններ, յուրաքանչյուր ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք, անխախտության վրա: Ներկայումս գործող մեխանիզմների շարքում առաջադեմ լուծում է համարվում սահմանադրական արդարադատության ինստիտուտը: Հայկական իրականության մեջ ՀՀ սահմանադրական դատարանի ձևավորումից ի վեր ՀՀ սահմանադրական դատարանը ձեռք է բերել բավական մեծ փորձ օրենսդրական բացերի և իրավական որոշակիության հաղթահարման:

Իր էությամբ սահմանադրական վերահսկողությունը ներկայումս իրականացվում է օբյեկտի՝ Սահմանադրության հետ դիսկրետ համադրման եղանակով, իսկ մշտադիտարկումն ենթադրում է հասարակության մեջ սահմանադրականության անընդհատ ու համակարգված բացահայտում⁵: Սահմանադրական մշտադիտարկումն ավելի լայն հասկացություն է և իր մեջ ներառում է նաև սահմանադրական վերահսկողությունը:

Ախտորոշումը կիրառվում է տարբեր ոլորտներում՝ բժշկության մեջ, տեխնիկական ոլորտներում, տնտեսությունում: Սահմանադրական ախտորոշումը ենթադրում է հասարակության մեջ սահմանադրականության գնահատման ողջ գործընթացը, սահմանադրորեն ամրագրված նորմերի ու սկզբունքների իրական հասարակական հարաբերությունների համապատասխանության բացահայտումը: Սահմանադրական ախտորոշման օբյեկտ են առհասարակ հասարակական կյանքն ամբողջությամբ, սահմանադրորեն սահմանված ֆունկցիոնալ հավասարակշռության վիճակը, և, մասնավորապես, իշխանության մարմինների գործունեությունը⁶:

Հատկապես հասարակական վերափոխումների ժամանակաշրջանում կամ սահմանադրական անկայուն հավասարակշռության պայմաններում սահմանադրական ախտորոշման հիմնական

խնդիրներն են, մասնավորապես.

- խախտված սահմանադրական հավասարակշռության բացահայտումը, տվյալ խախտման բնույթի և դրսևորման ձևերի գնահատումը՝ իրավիճակի բազմագործոն գնահատման հիման վրա,
- այդ խախտումների պատճառի բացահայտումը և գործիքակազմի առաջադրումը՝ խախտված սահմանադրական հավասարակշռությունը վերականգնելու համար: Սահմանադրական ախտորոշումը պետք է հենվի հետևյալ հիմնական սկզբունքների վրա.
- սահմանադրական հավասարակշռության ցանկացած խախտման բացահայտում անընդհատ գործողության ռեժիմում,
- խախտման բնույթի բացահայտում, սահմանադրականության վերականգնման միջոցների և եղանակների առաջադրում,
- ֆունկցիոնալ հավասարակշռությունը վերականգնելիս նոր խախտում չթույլատրելու երաշխավորվածություն⁷:

Հետևողական սահմանադրական ախտորոշում իրականացնելու համար անհրաժեշտ է առանձնացնել ինդիկատորների այնպիսի համակարգ, ինչն ի վիճակի կլինի համակողմանիորեն և ամբողջական բնութագրել ուսումնասիրվող հասարակական հարաբերությունների սահմանադրականությունը: Նման ինդիկատորների համակարգեր հաճախ են օգտագործվում շատ միջազգային կազմակերպությունների կողմից: Լավ օրինակ կարող է ծառայել ամերիկյան «Freedom House» կազմակերպության ամենամյա հետազոտություններն աշխարհի երկրներում սահմանադրական ժողովրդավարության զարգացումների միտումների վերաբերյալ⁸, ինչպես նաև Միջազգային արդարադատական ծրագիրը՝ իրավունքի գերակայության ինդեքսի որոշման առնչությամբ⁹: Նման հետա-

գոտության գիտական մեթոդիկայի փորձ է կատարվել նաև Հայաստանում՝ նախ՝ կատարվում է գնահատող պարամետրերի ընտրություն, երկրորդ՝ մոդելային մոտեցման եղանակով այդ պարամետրերը համադրվում են նորմատիվ պարամետրերի (էտալոնային ցուցանիշների) հետ և ելնելով շեղումից՝ տրվում է համակարգի հիմնավորված ախտորոշում¹⁰:

Յուրաքանչյուր ինդիկատորն ունի իր արտացոլումը հասարակության մեջ, որի առաջին հայացքից պարզ պատասխանը հանգեցնում է գլոբալ խնդիրների բացահայտմանը: Սահմանադրական ախտորոշումը թույլ է տալիս բացահայտել այն, ինչը, միգուցե և հաճախ կարելի է հանդիպել առօրյա կյանքում, սակայն այս իրավիճակում այն ստանում է գիտական պաշտպանվածություն, որն առաջադրում է կառուցողական մոտեցումներ իրավիճակի շտկման նպատակով:

Համալիր գիտական հետազոտության և սահմանադրականության իրական վիճակի բազմագործոն գնահատման համար կարևոր է վերոնշյալ բոլոր բնութագրիչների համադրումը, ինչպես նաև դրանց հիման վրա ամփոփ (ինտեգրալ) ցուցանիշի որոշումը: Նման ցուցանիշի քանակական որոշակիությունը հնարավորություն կտա բացահայտելու սահմանադրականության ձևախեղումների նեղ տեղերը և իրականացնելու դրանց հաղթահարման ծրագրանպատակային քաղաքականություն¹¹:

Սահմանադրական մշտադիտարկման համար կարևոր ձև է հասարակության շրջանում սոցիոլոգիական հարցումներ կատարելու մեխանիզմը: ՀՀ սահմանադրության փոփոխությունների հանրաքվեի անցկացման ժամանակահատվածում հանրաքվեի ընդհանուր մասնակիցների ցուցակներում ընդգրկված քաղաքացիների թիվը կազմում էր 2.566.998 մարդ, մինչդեռ քվեարկության մասնակիցների թիվն էր 1.302.613 մարդ, որից «այո» քվեարկած մասնակիցների թիվը կազմում էր 825.521 մարդ¹²: Նման

իրավիճակի պայմաններում, թեև ապահովել է սահմանադրությամբ հանրաքվեի անցկացման հետ կապված մասնակիցների նվազագույն քանակի մասնակցությունը, այդուհանդերձ հարց է առաջանում, արդյո՞ք հանրությունը սահմանադրորեն է ապահովում իր գոյը, եթե այն փոփոխելու ժամանակ մասնակիցների թիվը կազմում է ցուցակներում ընդգրկված անձանց գրեթե կեսը: Խնդիրը կայանում է նրանում, որ նույնիսկ հանրաքվեն թեպետ գրանցեց նոր փոփոխությունների պահանջարկը, սակայն քվեարկության չմասնակցած անձանց թիվը, ըստ էության՝ գերազանցելով կողմ կամ դեմ քվեարկածների թիվը, թույլ է տալիս պարզելու, որ ներկայումս Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանադրության, ինչպես նաև այն փոփոխելու հետ կապված «այո» կամ «ոչ» քվեարկած հասարակության անդամների քանակը գերազանցող մասը չի օգտագործել իր քաղաքացիական իրավունքը, այդ ամենը անմիջականորեն կապված են սահմանադրական հենց այդ իրավունքի նկատմամբ քաղաքացիական հասարակության պատկերացումների շեղումների հետ: Եթե իշխանությունների ձևավորման ժամանակ այդ կամ այն գաղափարախոսության նկատմամբ վստահություն չունենալու պայմաններում մարդիկ չեն իրացնում ընտրական իրավունքները, ապա սահմանադրական հանրաքվեի դեպքում խնդրին առավել քան կարևոր է: Այդ նույն խնդրի պատճառների բացահայտման նպատակով սոցիոլոգիական հարցումներ անմիջական պատասխան են ստանում սահմանադրության նկատմամբ վերաբերմունքի համար: Իհարկե, մի կողմից սահմանադրական փոփոխությունների հեղինակներն ունեն իրենց պարտականությունը հասարակությանը ներկայացնելու հիմնական փոփոխությունների նպատակը, ինչպես նաև առկա խնդիրները, սակայն այդ հանգամանքը որևէ կերպ չպետք է բխեցնի այն իրավիճակին, երբ հասարակության մի

ՄԱՐՏ - ԱՊՐԻԼ 2018 3 - 4 (225-226)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ամբողջ զանգված նույնիսկ մեկ անգամ չընթերցելով և ծանոթ չլինելով սահմանադրական նորմերին, գնալով քվեարկության իրացնում է իր սահմանադրական իրավունքը: Ավելին, այդ իրավիճակը շատ ավելի վտանգավոր հետևանքների կարող է առաջացնել: Հասարակ սոցիո-

լոգիական հարցումները կարող են անցկացվել քաղաքացիական հասարակության կողմից, ընդ որում՝ անաչառ և անկախ հարցումները տալիս են ամենալայն պատկերը սոցիումի սահմանադրության նկատմամբ վերաբերմունքի վերաբերյալ:

-
- ¹ Branko Smerdel: “Ustavno pravo europske Hrvatske” (“Constitutional Law of European Croatia”), Zagreb, 2013, p. 9 -14.
  - ² Anne Peters: “The Merits of Global Constitutionalism”, Indiana Journal of Global Legal Studies, Vol. 16; 2009, p. 401.
  - ³ Jan Klabbers: “Constitutionalism Lite”, International Organizations Law Review. Rev, 2004, Koniglijke Brill NV, Leiden, The Netherlands, p. 31, 48.
  - ⁴ Jeremy Waldron: “Constitutionalism — A Skeptical View”, in Thomas Cristiano, John Christman: “Contemporary Debates in Political Philosophy”, Wiley-Blackwell, 2009, p. 279.
  - ⁵ Հարությունյան Գ. Գ., Սահմանադրական մշտադիտարկում, - Եր., Նժար, 2016, 81 էջ:
  - ⁶ Бондарь Н. С., Конституционная модернизация российской государственности: в свете практики конституционного правосудия, - М., 2014, с. 14.
  - ⁷ Հարությունյան Գ. Գ., Սահմանադրական մշտադիտարկում, -Եր., Նժար, 2016, 88 էջ:
  - ⁸ <http://www.freedomhouse.org>.
  - ⁹ The World Justice Project /worldjusticeorject.org/, Rule of Law index, 2010-2015.
  - ¹⁰ G. Harutyunyan, A. Mavcic - THE CONSTITUTIONAL REVIEW AND ITS DEVELOPMENT IN THE MODERN WORLD (A COMPARATIVE CONSTITUTIONAL ANALYSIS), Yerevan Ljubljana, 1999, - p. 385-392.
  - ¹¹ Арутюнян Г. Г. Конституционализм. уроки, вызовы, гарантии, – Киев, «Логос», 2011, с. 99-100.
  - ¹² <http://res.elections.am/images/doc/06.12.15v.pdf>.

RESUME - РЕЗЮМЕ

CONSTITUTIONAL DIAGNOSTICS AS TYPE OF CONSTITUTIONAL MONITORING

Arman Stepanyan

PhD student, Russian-Armenian (Slavonic) University

The establishment of the Institute of constitutional monitoring in the modern reality of the constitutional reforms is of great importance to identify the constitutional gaps and assure the direct functioning of constitutional norms. Particular emphasis is placed on constitutional monitoring through constitutional diagnostics.

Keywords: *constitution, constitutional monitoring, constitutional diagnostics, assessment, indicator*

КОНСТИТУЦИОННАЯ ДИАГНОСТИКА КАК ВИД КОНСТИТУЦИОННОГО МОНИТОРИНГА

Арман Степанян

Аспирант Российско-Армянского университета, специальность

В статье изучается институт конституционного мониторинга, создание которого в современных реалиях конституционных реформ имеет большое значение для выявления пробелов в конституционных законах и обеспечения прямого функционирования конституционных норм. Особое внимание уделяется конституционному мониторингу, осуществляемому посредством конституционной диагностики.

Ключевые слова: *конституция, конституционный мониторинг, диагностика конституции, оценка, индикатор*

Բանալի բառեր - *սահմանադրություն, սահմանադրական մշակադիրարկում, սահմանադրության արևորոշում, գնահատում, ինդիկատոր*